

Попова І.

СПАДКОЄМНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

На різних етапах соціалізації особистості її екологічне виховання проявляється розмаїтими гранями. Зокрема, у ранньому віці дитини екологічне виховання відбувається переважно у родинному колі, де батьки покладаються на власний досвід, освіченість та культуру. Водночас у школі таке виховання розгортається системним чином у цілісному педагогічному середовищі. В цей період доцільною є взаємодія сім'ї і школи, особливо на ранніх етапах екологічного виховання. А ось у вищих навчальних закладах екологічне виховання розгортається в контексті формування професійних якостей сучасного фахівця. Проте й у дорослому житті екологічне виховання продовжується за допомогою різних форм післядипломної освіти, а також шляхом самовиховання.

Ключові слова: людина, освіта, культура, екологічна освіта, екологічне виховання, соціалізація особистості.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Соціалізація особистості не закінчується з початком дорослого життя, а триває з різною мірою інтенсивності протягом усієї життєдіяльності. Отож і система екологічного виховання має безперервну природу та чинить вплив на особистість з раннього дитинства й до глибокої старості. З огляду на це досить актуальною є проблема забезпечення спадкоємності екологічного виховання з огляду на основні етапи соціалізації: сім'я – школа (освіта) – самостійне (доросле) життя людини.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Згідно з висновками українських фахівців, провідна умова успіху будь-якого виховання – віковий інтервал формування в людині бажаних персональних якостей. Якщо програти сприятливий час для формування певних якостей особистості, то пізніше їх уже неможливо сформувати взагалі. Тому комплексне екологічне виховання людини практично треба починати від моменту її народження [1, 608].

Основне середовище соціалізації особистості на етапі перших років життя – сім'я. Відповідно й екологічне виховання на ранніх етапах розвитку дитини відбувається переважно у родинному середовищі. На думку О.Ганіченко, родина володіє значним потенціалом у плані підготовки дітей до контактів з довкіллям.

Необхідність участі сім'ї обумовлена тим, що саме в ній здійснюється універсальне сімейне спілкування, де на першому місці стоїть безкорисна любов батьків до своїх дітей: сімейні стосунки більш емоційні, а це важливо для екологічного виховання [2].

Водночас паралельно з сім'ю вже з дошкільного віку функцію екологічного виховання починають виконувати заклади освіти, виховна діяльність яких є більш впорядкованою, цілеспрямованою, комплексною та системною.

Центральне місце при цьому належить системі екологічної освіти. Екологічна освіта трактується як система навчання, спрямованого на засвоєння основ екології для формування в кожного члена суспільства усвідомлення тісного взаємозв'язку всіх природних та соціальних процесів, необхідності захисту довкілля та його поліпшення, раціонального природокористування [3, 116].

Слідом за Г. Ярчуком, можна виокремити два основні напрями екологічної освіти – формальну і неформальну. Формальна екологічна освіта охоплює всі ланки наявної в Україні загальної системи освіти: дошкільну, шкільну, позашкільну, професійно-технічну, вищу та післядипломну. Другий напрям має просвітницький характер і спрямований на формування екологічної культури населення через засоби масової інформації, громадські екологічні об'єднання, партії тощо [4].

Дошкільний період стає першим етапом в процесі екологічної освіти. Як відзначає О. Дідков, дошкільний вік започатковує неперервну екологічну освіту, закладає підґрунтя для формування особистості дошкільника, засвоєння в подальшому основ природничих наук у школі. Саме в цей період дитина вперше починає знайомитися з природним оточенням. Сформовані в дітей у дошкільному виховному закладі знання про природу, які складають основу екологічної культури, екологічного світорозуміння, екологічної вихованості, повинні розширюватися і поглиблюватися школі. У дошкільних закладах екологічне виховання дітей доцільно розглядати насамперед у моральному аспекті, оскільки в основі ставлення людини до світу природи мають лежати гуманні почуття, тобто усвідомлення цінності будь-якого прояву життя, а значить і бажання захистити та зберегти його [5, 114-115].

Сьогодні перед педагогами дошкільних закладів освіти розкриваються великі можливості з формування рис екологічно розвиненої особистості дитини. Так, Т. Мантула засобами формування у дошкільників цілісного сприйняття природи вважає постійні й змінні об'єкти живої й неживої природи, природне середовище, образотворчі,

аудіовізуальні засоби, моделі предметів природи, мовлення вихователів і батьків, спрямоване на ознайомлення дітей з природою; дитячі іграшки, виготовлені з природних матеріалів; настільні ігри [6].

У процесі послідовного екологічного виховання наступним вкрай важливим етапом стає школа, яка розглядається як цілісне педагогічне середовище. Як відзначає Н. Поліщук, значна роль у формуванні екологічної культури учнів належить загальній екологізації педагогічного середовища, тобто створенню в школі єдиного еколого-розвивального простору, який забезпечуватиме умови для:

- пізнавального розвитку школярів (створення умов для пізнавальної діяльності, експериментування з природним матеріалом, систематичних спостережень за об'єктами та явищами природи);

- еколого-естетичного розвитку (створення умов для споглядання краси навколишнього природного світу);

- оздоровлення учнів (використання екологічно безпечних матеріалів для оформлення інтер'єрів; екологічна експертиза території навчального закладу; озеленення; створення умов для екскурсій, ігор на свіжому повітрі);

- формування етичних якостей учнів (створення умов для догляду за живими об'єктами і спілкування з ними, виховання відчуття відповідальності, бажання і вміння зберегти навколишній світ природи);

- формування екологічно грамотної поведінки;

- екологізації різних [7].

За словами В. Ясвіна, існує необхідність створення цілеспрямованої педагогічної системи, в якій домінуюче сьогодні передання школярам певного набору екологічних знань є лише одним із складових елементів, поряд з іншими: емоційною дією природних об'єктів на дитину, педагогічною організацією практичної діяльності з ними, стимуляцією екологічної активності школярів тощо [8, 21].

Перед сучасною шкільною системою екологічного виховання стоїть багато завдань. Як відзначає А. Львовчикіна, представники екологічних рухів, екологи, екопсихологи, природоохоронці наголошують на тому, що на рівні повної середньої школи потрібно звернути увагу на становлення екологічної відповідальності особистості; засвоєння системних знань про екологічну взаємодію глобального, регіонального та локального рівнів, а також на розуміння сутності екологічних проблем та пошуку шляхів їх вирішення. Крім того випускники старшої школи вже мають бути підготовленими не тільки до еколого-орієнтованої діяльності, але й до трансляції

екологічної культури, до її запровадження у суспільну практику [9, 271].

Узагальнюючи досвід Великої Британії, Я.Полякова робить висновок, згідно з яким активізації пізнавальної й практичної діяльності школярів із захисту природного довкілля сприяють різноманітні форми організації навчально-виховного процесу: предметні та міждисциплінарні уроки, лабораторні заняття, польові практикуми, екскурсії з етнекологічною спрямованістю, факультативні заняття, рольові ігри тощо. Усі види навчальних занять створюють умови для досягнення основної мети екологічного виховання – формування в учнів екологічної культури [10].

Говорячи про шкільний етап екологічного виховання варто також відзначити роль позашкільного простору у цьому процесі. Зокрема, І.Юркіна, розглядаючи екологічне виховання школярів як соціально-педагогічне завдання, що передбачає формування у суб'єкта виховання етично-естетичного підходу до середовища його існування і життєдіяльності, оптимальною формою екологічного виховання вважає самодіяльне об'єднання, в якому можливий перехід від традиційної і стандартизованої учбової діяльності до ініціативної і розвиваючої моделі екологічного виховання. Виховний потенціал самодіяльної спільноти визначається, по-перше, сприйняттям молоддю дозвілля як добровільного і вільного простору самовираження і визнання; по-друге, така діяльність за своєю природою здатна компенсувати недостатні умови особового розвитку і створити додатковий простір самореалізації і визнання [11, 318-319].

В цьому контексті актуальним завданням також є організація взаємодії сім'ї та школи, особливо на ранніх етапах екологічного виховання. Як підкреслює при аналізі екологічної освіти та виховання учнів початкової школи Н.Поліщук, обов'язковою умовою реалізації моделі екологічної освіти та виховання учнів є налагодження співпраці школи та сім'ї. Молодший школяр значну частину часу проводить удома. Саме тому його інтерес до природи, ставлення до неї, сам характер цих стосунків значною мірою зумовлюється психологічним кліматом сім'ї, особливо ставленням до природи його найближчих родичів. У рамках експерименту було реалізовано цільовий проект «Екологічна школа для батьків», очікуваними результатами якого стали: розроблена тематика батьківських зборів із проблем екологічного виховання дитини; екологічні пам'ятки та рекомендації; «Екологічний стенд», участь батьківської громади в екологічних заходах [12].

Важливим завданням шкільного етапу екологічного виховання також є підготовка дитини до самоосвіти та самовиховання. Особливо актуальним цей аспект стає у старшій школі. Так, на думку А. Львовичкіної, процес навчання старшокласників має розглядатися з точки зору того, наскільки він готує до самоосвіти. Якщо в молодшій школі дітей «вчать вчитися», то у старших класах має даватися настановлення на те, щоб «навчитися вчитися самостійно». Відповідно, отримуючи екологічну освіту, старшокласники мають навчитися використовувати першоджерела, які висвітлюють екологічну проблематику, знати періодичні видання, що стосуються екології, мають орієнтуватися в Інтернет-просторі та вміти знаходити екологічні сайти. І головне – вони мають підготуватися до самостійної і творчої екологічної діяльності [13, 271].

На рівні вищої школи екологічне виховання розглядається в контексті формування професійних якостей сучасного фахівця. За словами Г. Сорокіної, найважливішим завданням вищівської екологічної освіти є підготовка екологічно компетентних фахівців будь-якої галузі для задоволення потреби сучасного суспільства в екологічно безпечній професійній діяльності [14].

Це в свою чергу передбачає особливу увагу щодо практичних аспектів екологічного виховання особистості студента. Так, Ю. Саунова підкреслює роль навчально-виробничої практики у формуванні екологічної свідомості студентів природничих факультетів. Основу змісту навчально-виробничої практики складає еколого-педагогічна діяльність з внутрішнього і зовнішнього мотивів та правильно організована екологічна підготовка до неї, структуру якої складають змістовий (екологічні знання, методи аналізу й моделювання екологічних процесів), мотиваційно-ціннісний (екологічні цінності, потреби, природоохоронні потреби), діяльнісно-оцінний (екологічні уміння, уміння формувати екологічний світогляд), вольовий (подолання «мотиву страху», успішне опанування власної сфери духовності) компоненти. Зміст навчально-виробничої практики реалізується через проектну діяльність, моделювання методики позакласних заходів колективних справ, розробку моделей проведення різноманітних форм виховної роботи з учнями, екскурсії, туристичні походи, польову роботу, польові практикуми, екологічні марафони, еколого-педагогічні ігри, дискусії, дослідницьку роботу. Вплив цих заходів тим сильніший, чим більш вони є комплексними та такими, що збуджують до активної діяльності кожного студента й учня [15, 9].

Поряд з необхідними навчально-методичними освітянськими інноваціями в галузі системної екологізації вищої освіти не менш

важливим є менеджмент екологозабезпечуючого позанавчального процесу, який має організаційно підтримувати навчально-виховні засоби прищеплення молоді та широким масам населення цінностей природозбереження та ощадливого ставлення до природних ресурсів [16, 551].

Висновки цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

На етапі дорослого життя екологічне виховання здійснюється через різноманітні форми післядипломної освіти, а також діяльність із самовиховання. Як відзначає А. Львовичкіна, з метою формування та розвитку у дорослої людини усвідомленого та відповідального екологічного способу життя необхідно організувати такі форми екологічної освіти, які б допомогли сформувати світогляд, що базується на високому рівні екологічної культури; вміння прогнозувати наслідки екологічної діяльності, а також вміння проектувати екологічну діяльність та здійснювати її експертизу. Таким чином, однією з умов реалізації відповідального та усвідомлюваного екологічного способу життя та формування екологічної культури дорослої особистості буде перш за все створення навчального екологічного простору, який може бути реалізований у системі післядипломної освіти. Відповідно, дисципліни екологічного циклу мають бути залучені в програми всіх напрямів підготовки та перепідготовки кадрів післядипломної освіти: у природничі, технічні, гуманітарні, економічні, педагогічні, адже кожен із представників цих напрямів може і повинен зробити внесок до справи захисту і розвитку довкілля. Крім того, відповідальне ставлення до проблем екології має спонукати особистість до самоосвіти та самовдосконалення [17, 272].

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи стійкого розвитку: Навч. посіб / За заг. ред. Л. Г. Мельника. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 654 с.
2. Ганіченко О. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку спільно з родиною [Електронний ресурс] // Вісник Інституту розвитку дитини. – 2010. – № 7. – Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2010_7/7.pdf
3. Мусієнко М. М. Екологія: Тлумачний словник / Мусієнко М. М. та ін. – К.: Либідь, 2004. – 376 с.
4. Ярчук Г. В. Екологічна парадигма у формуванні світоглядно-моральних цінностей студентів: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.10. – К., 2009. – 16 с.

5. *Дідков О. М.* Екологічне «виховання вихователів» // Нова парадигма. – Вип. 112. – К., 2012. – С. 108-115.
6. *Мантула Т. І.* Наступність у формуванні цілісного сприйняття природи між дошкільною та початковою ланками освіти: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.09 / Т. І. Мантула. – К., 2007. – 20 с.
7. *Полищук Н. А.* Регіональна модель екологічної освіти і виховання // Педагогічний пошук. – 2009. – № 3. – С. 69-73.
8. *Ясвин В. А.* Психология отношения к природе. – М.: Смысл, 2000. – 456 с.
9. *Львовичкіна А. М.* Віковий підхід до формування екологічної свідомості, екологічної культури та екологічного способу життя // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – т.7, випуск 20. – К., 2009. – С. 269-272.
10. *Полякова Я. В.* Теорія і практика екологічного виховання учнівської молоді у Великій Британії (етнопедagogічний аспект): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07. – Луганськ, 2005. – 20 с.
11. *Юркина И. А.* Формирование экологической культуры школьников в условиях клубного объединения // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2008. – №88. – С. 318-321
12. *Полищук Н. А.* Регіональна модель екологічної освіти і виховання // Педагогічний пошук. – 2009. – № 3. – С. 69-73.
13. *Львовичкіна А. М.* Віковий підхід до формування екологічної свідомості, екологічної культури та екологічного способу життя // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – т.7, випуск 20. – К., 2009. – С. 269-272.
14. *Сорокіна Г. О.* Теорія і практика формування професійної готовності майбутніх фахівців у галузі туризму до екологічного виховання учнів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 . – Луганськ, 2011. – 44 с.
15. *Саунова Ю. О.* Формування екологічної свідомості студентів природничих факультетів у процесі навчально-виробничої практики: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 – Кіровоград, 2007. – 20 с.
16. *Большак Л. І.* Екологізація вищої освіти як основа світобачення і професійної діяльності особистості / Л. І. Большак // Гілея: науковий вісник. – К., 2011. – Вип. 50. – С. 549-555.
17. *Львовичкіна А. М.* Віковий підхід до формування екологічної свідомості, екологічної культури та екологічного способу життя // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – т.7, випуск 20. – К., 2009. – С. 269-272.

Попова И. Преемственность экологического воспитания в контексте социализации личности.

На разных этапах социализации личности ее экологическое воспитание проявляется разнообразными гранями. В частности в раннем возрасте ребенка экологическое воспитание происходит преимущественно в кругу семьи, где родители полагаются на собственный опыт, образованность и культуру. В то же время в школе такое воспитание разворачивается системным образом в целостной педагогической среде. В этот период целесообразно взаимодействие семьи и школы, особенно на ранних этапах экологического воспитания. А вот в высших учебных заведениях экологическое воспитание разворачивается в контексте формирования профессиональных качеств современного специалиста. Однако и во взрослой жизни экологическое воспитание продолжается с помощью различных форм последипломного образования, а также путем самовоспитания.

Ключевые слова: человек, образование, культура, экологическое образование, экологическое воспитание, социализация личности.

Popova I. Heredity of ecological education in the context of socialization.

At different stages of the socialization of the personality of its environmental education manifests a variety of facets. In particular, at an early age the child's environmental education takes place mainly in the family, where parents rely on their own experience, education and culture. At the same time, the school is the education system is developed in a holistic way the pedagogical environment. During this period, suitable interaction between home and school, especially in the early stages of environmental education. But in the higher education environmental education takes place in the context of the formation of professional qualities of the modern professional. However, in adult life continuing environmental education through various forms of post-graduate education, as well as through self-education.

Keywords: man, education, culture, environmental education, environmental education, socialization.